

HISTRIA. SISTEMUL DE DUBLE INCINTE ÎN EPOCA GREACĂ

MIRCEA VICTOR ANGELESCU

Marea Neagră este principalul factor de influență geo-climatic în zona Histriei, ca de altfel în tot arealul litoralului.

Pentru Marea Neagră, opiniile cercetătorilor privind amplitudinea variațiilor de nivel a apei în timpul ultimului maxim glaciatic (cca 18.000 a.Chr.) diferă destul de mult¹. Estimările lor dau valori cuprinse între 90 și 151 m sub nivelul actual². În funcție de autor, amplitudinea de variație a nivelului Mării Negre, în timpul regresiei Phanagoriene și a transgresiei Nympheene, este diferită.

Astfel, Fedorov³ și Panin⁴ consideră că scăderea a avut o valoare de maximum 4 m pentru regresie. Banu⁵ și Bleahu⁶ dau amplitudini de 2-5 m pentru creșterea nivelului mării în timpul transgresiei Nympheene, pe care Bleahu o numește „transgresiunea Histriană”.

Toate aceste procese au produs transformări succesive ale peisajului antic. Mai mult, procesul de aluvionare continuu, datorat Dunării, a dus la depunerea succesivă de sedimente și la crearea unui cordon litoral. Rezultatul a fost acoperirea cu apă a părții de nord a cetății și aluvionarea golfului de la sud. Astfel, golful antic s-a transformat într-o câmpie litorală, în timp ce partea de nord a Platoului a fost acoperită de apă. În același timp, câmpia joasă aflată la vest de Platou a fost și ea inundată și astfel au apărut lacurile Istria și Nuntași, care au acoperit nu numai o parte a necropolei tumulare, ci și drumurile care veneau dinspre interiorul continentului spre cetate⁷.

¹ P. A. Pirazzoli, *Sea level changes. The last 20.000 years*, 1996, p. 212.

² P. V. Fedorov, *International Geology Review* 14 (2), 1971, p. 160-164; L. R. Serebryanny, *Postglacial Black Sea coast fluctuations and their comparison with the glacial history of the Caucasian high mountains region*, Moscova, 1982, p. 161-167; A. L. Chepalyga, în *Late Quaternary environments of the Soviet Union*, Minneapolis, 1985, p. 229-247.

³ Fedorov, *op. cit.*

⁴ N. Panin, *Dacia NS* 27, 1983, 1-2, p. 175-184; idem, *Revue Roumaine de Géologie et Géophysique, Géographie* 33, 1989, p. 25-36; idem, *Geo-Eco-Marina* 1, 1996, p. 11-34.

⁵ A. C. Banu, *Hidrobiologia* 5, 1964, p. 237-252.

⁶ M. Bleahu, *Revue de Géologie et Géographie* 6, 1962, 2, p. 333-343.

⁷ Transgresiunea marină a avut drept rezultat ridicarea nivelului Mării Negre cu 5 până la 9 m, ceea ce a produs inundarea zonelor mai joase din câmpia litorală. Cf. Panin, *op. cit.*, p. 11-34.

În lumina acestor necesare informații privitoare la peisajul antic al zonei histriene, putem afirma că promontoriul pe care este așezată acropola Histriei oferă o vizibilitate foarte bună asupra întregii regiuni înconjurătoare de la Săcele (sud), la Mihai Viteazu (nord) și până la dealurile Tariverdi – Fântânele (vest).

În consecință, putem spune că la mijlocul sec. VII a.Chr. primii coloniști milesieni au ocupat⁸ o peninsulă – care adăpostea un golf în partea sa de sud – propice adăpostirii navelor în fața vânturilor predominant nord-nord-estice. Capătul dinspre mare al acestei peninsule – deși nu foarte înalt – oferea o vedere bună atât spre mare, cât și către zona interioară, mai joasă, unde vizibilitatea nu era împiedicată de forme de relief înalte, pe o rază de 15 – 20 km.

Așezarea în relativa apropiere a Dunării și a Deltei a contat, de asemenea, în alegerea acestui loc de către coloniști⁹. Să mai adăugăm că zona era bogată în zăcăminte de fier¹⁰ și cupru¹¹, precum și în cariere de piatră¹².

La Histria, cercetările arheologice au ajuns în foarte puține locuri până la primele nivele de locuire¹³. Suprafața redusă a săpăturilor pentru epoca arhaică nu permite cunoașterea cu precizie a primelor zone ocupate de coloniști, funcțiunile acestora sau extinderea lor. De asemenea, nu avem nici informații referitoare la prezența unei așezări autohtone care să fi premers locuirea greacă. Drept urmare, până când cercetările nu vor cuprinde suprafețe semnificative ale primului nivel de locuire al cetății, nu putem decât să încercăm să presupunem căruia dintre modelele cunoscute din lumea greacă îi aparține organizarea spațiului urban histrian.

R. Martin¹⁴ vede în planurile cetăților punerea în practică a două concepții teoretice: cea centralistă (caracteristică și în acord cu gândirea sec. VI a. Chr.) la Atena, Corint și Argos și cea pluralistă (Democrit, Hippodamos) la Megara, Metapont, Selinunt și Paestum. Căruia dintre aceste două modele ale spațiului civic i se încadrează Histria este dificil de spus, datorită faptului că avem puține cunoștințe despre modelul urban arhaic (ne este necunoscută chiar și amplasarea spațială a unuia dintre elementele esențiale și definitorii – *agora*).

Cu toate acestea, despre așezarea celor două zone sacre (sub rezerva confirmării ipotezei M. Lambrino privind plasarea templului lui Apollo *Ietros* în

⁸ A. J. Graham, în J.-P. Descoedres (ed.), *Greek Colonists and Native Populations, Proceedings of the 1st Australian Congress of Classical Archaeology*, Sydney, 1985 (Oxford 1990), p. 46 despre probleme legate de aspectele practice ale colonizării.

⁹ L. Robert, *À travers l'Asie Mineure*, 1980, p. 88: „Ce qui importe pour une cité antique c'est la ville et son territoire: la ville est très rarement située sur le fleuve même; elle en est d'ordinaire plus ou moins éloignée. Ce qui compte seul, c'est que le fleuve – du moins une partie de son cours – soit dans le territoire de la ville”.

¹⁰ Zăcăminte exploatare în epocă romană, dar poate și mai devreme, la Sinoe; cf. E. Zah, *Pontica* 4, 1971, p. 204; Al. Suceveanu și E. Zah, *SCIV* 22, 1971, p. 567 și urm.

¹¹ D. M. Pippidi, *ISM I*, p. 21, cu întreaga bibliografie a problemei.

¹² A. Murariu și Al. Avram, *Pontica* 16, 1983, p. 189 și urm.

¹³ M. Angelescu, A. Băltăc, *Pontica* 35-36, 2003, p. 85-102.

¹⁴ R. Martin, în *Architecture et société. De l'archaïsme grec à la fin de la république romaine* în Actes du Colloque international de la recherche scientifique et l'École française de Rome (Rome 2-4 décembre 1980), 1983, p. 29-30.

marginea de sud a acropolei) avem unele indicii. Acestea nu se află pe înălțimile înconjurătoare *agorei*, zona sacră din partea de nord-est a orașului fiind situată într-o depresiune accentuată față de punctul de maximă altitudine a acropolei¹⁵. Este probabil să presupunem că ceea ce cunoaștem astăzi despre Histria greacă (din punct de vedere monumental și urbanistic) pare mai degrabă să corespundă concepției tipice a sec. VI a. Chr. De altfel, caracterul conservator - ionian al coloniștilor milesieni¹⁶, deci și al histrienilor, este remarcabil și este specific multor domenii: de la importurile ceramice¹⁷ la arta sculpturală¹⁸, de la cultul lui Apollo¹⁹ la instituții și calendar²⁰ și chiar, poate, urbanism²¹.

Zidurile de incintă arhaice de la Histria (Fig. 1.)

Fortificațiile de epocă arhaică din lumea greacă sunt departe de a fi structuri defensive, ușor de apărut și greu destructibile. Ele sunt privite mai degrabă ca „physical manifestation of the workings of Archaic Greek politics”²² și sunt puse în legătură cu evoluția politică a unei *polis*. Numărul, tipul și mărimea monumentelor, inclusiv zidurile de incintă, sunt o expresie a condițiilor sociale și politice ale dezvoltării unui oraș²³. Din păcate, relația dintre fortificația acropolei de la Milet (Kalabaktepe) și cea care înconjură orașul nu este clar stabilită încă²⁴, astfel încât suntem lipsiți de o analogie importantă, aceea a fortificațiilor orașului-mamă a numeroaselor colonii ioniene din Pontul Euxin.

¹⁵ M. Angelescu, Un model tridimensional al stâncii de la Histria, comunicare IAB, 1997.

¹⁶ N. Erhardt, *Milet und seine Kolonien*, Frankfurt am Main, 1983, p. 16: „Identitatea instituțională între orașul-mamă și colonii, în etapa de întemeiere, și conservatorismul cu care coloniile au menținut rânduielile inițiale sunt elemente specifice ale colonizării milesiene”.

¹⁷ Cea mai mare parte a ceramicii East Greek de la Histria provine din zona Miletului; cf. P. Dupont, în M. Coja, P. Dupont, *Histria V*, București - Paris, 1979, p. 130-131

¹⁸ M. Alexandrescu Vianu, în *Histria IX*, București - Paris, 2000, p. 23.

¹⁹ M. Lambrino, *Les Vases archaïques d’Histria*, București, 1938, p. 356 și 97; Pippidi, DID I, p. 257.

²⁰ *Ibidem*, p. 256.

²¹ M. Mărgineanu-Cârstoiu, în *Bauplanung und Bautheorie der Antike (Diskussionen zur archäologischen Bauforschung*, 4, 1983, p. 297-314 și fig. 5; cele cinci străzi identificate de M. Coja pe Platou au fost încadrate de arh. M. Mărgineanu-Cârstoiu în cadrul unui posibil model de lotizare urbană, păstrat în funcțiune până în epoca elenistică, ce folosește *insulae* de cca. 72 m x 36 m, a căror dimensionare a fost făcută pe baza piciorului ionian de 29,52 cm (122 p = 36 m). În paralel, în sec. VI, pare să funcționeze și organizarea urbană a zonei acropolei, putând fi discernute principalele trasee stradale ce vor rămâne în funcțiune până, cel puțin, în epoca elenistică.

²² A. M. Snodgrass, în P. Leriche, H. Tréziny (eds.), *La fortification, dans l’histoire du monde grec*, Paris, 1986, p. 130.

²³ De comparat grandioasele temple de la Selinus construite în timpul tiraniei cu cele mult mai modeste din timpul democrației. Cf. D. Mertens, în *Greek colonists and native populations*, p. 377.

²⁴ C. Weickert et al., *IstMitt* 9-10, 1959-1960, p. 94-96; mai recent cf. Justus Cobet, în *ArchAnz*, 1997, p. 249-284.

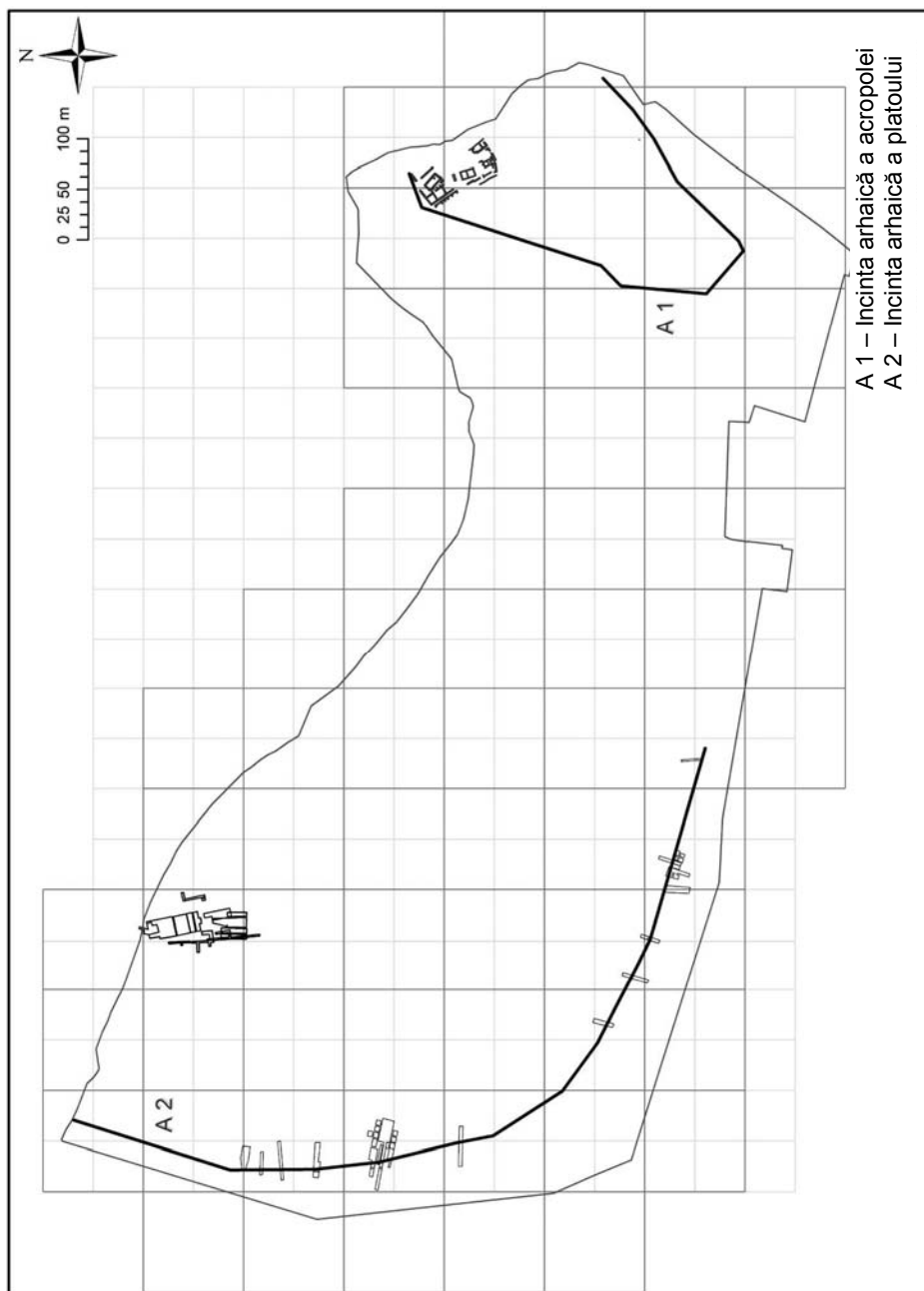

Fig. 1. Histria. Zidurile de incintă arhaice.

Sistemul fortificațiilor grecești ale Histriei nu a făcut până acum decât obiectul unei foarte sumare sinteze, publicată în 1982 de Maria Coja²⁵. Aceasta era rezultatul unei lungi serii de sondaje (12) realizate în cadrul cercetării sistematice a Platoului pe parcursul anilor 1955–1970, care au urmărit evoluția liniilor de apărare ale sitului, din epoca arhaică până în epoca elenistică.

Potrivit Mariei Coja, Histria ar fi fost apărată în fiecare etapă a epocii grecești de ziduri de incintă concentrice, succesive, care s-au retras continuu pe frontul de vest. Un ansamblu urban unitar (deși cu o densitate a locuirii departe de a fi unitară) s-ar fi dezvoltat pornind de la promontoriul pe care s-au instalat primii coloniști ionieni (acropola). Foarte rapid – de la începutul secolului VI a. Chr. –, acesta avea să atingă extensia maximă, cuprinzând și platoul din vestul cetății.

Cele 12 sondaje stratigrafice și săpături în suprafață ale Mariei Coja de-a lungul traseului zidului pe laturile de sud și de vest au pus în evidență – în opinia autoarei – faptul că avem de-a face, pentru fiecare etapă istorică, cu trei structuri interdependente pentru fiecare dintre ele: un zid de apărare și două străzi care urmează traseul zidului de incintă prin exterior și interior²⁶.

Pentru a completa imaginea de ansamblu a informațiilor pe care le avem despre zidurile de incintă arhaice histriene, considerăm că trebuie menționată și o descoperire mai veche din sectorul X (săpătură 1949, S. Dimitriu²⁷). Este vorba despre un tronson de zid, reprezentat prin paramentul exterior, construit din blocuri de calcar rectangulare, dispuse în sistem pseudo-isodom, de dimensiuni neregulate, în același sistem cu cel constatat de Maria Coja și de noi în cercetările din sectorul Sa-Sb, la care ne vom referi în descrierea descoperirilor din acest punct.

Reluarea²⁸ investigării atelierului ceramic descoperit în 1973 de Maria Coja la limita de vest a zonei de locuire a Platoului (Sectorul Sg²⁹) a adus noi elemente susceptibile de a repune în discuție modelul de evoluție spațială a zidurilor de incintă grecești, propus anterior.

Astfel, la cca. 3 m spre vest de cuptoarele elenistice F. 1 și F. 5, a apărut un șanț orientat aproximativ nord-sud, de peste 1 m lățime, umplut cu nisip fin și acoperit cu fragmente de dale de calcar galben.

Șanțul de fundație al zidului de calcar suprapune patul de așteptare al unui zid anterior (KK) ce avea o lățime de minimum 0,80 m. Acesta din urmă era realizat din bucăți de calcar și șist verde, deasupra cărora se păstrau resturi de chirpici ars – provenind probabil din suprastructura sa. Acest zid din piatră de șist verde și calcar este ceea ce se mai conservă din partea interioară a fundației zidului de incintă

²⁵ Coja, în Leriche, Tréziny (eds.), *op. cit.*, p. 95-103, fig. 211-217.

²⁶ *Ibidem*, p. 98.

²⁷ S. Dimitriu, în *Histria I*, București, 1954, p. 218.

²⁸ Colectivul inițial (1991-1997) a fost format din M. Angelescu (Institutul de Arheologie „V. Pârvan” – București), P. Dupont (Centre National de la Recherche Scientifique – Lyon) și L. Buzoianu (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie – Constanța). Lor li s-au adăugat în diverse etape arh. L. Noca, P. Sejalons, C. Dubosse (1996), precum și studenții I. Achim, S. Dănilă, D. Nicola.

²⁹ Coja, *Les fours de potiers d'époque grecque*, în Coja, Dupont, *Histria V*, p. 18-33.

arhaic. Conform observațiilor noastre, soclul pe care era așezat zidul avea o lățime de peste 3 m, dar nu am mai surprins decât amprenta acestuia din urmă și câteva blocuri de șist rămase *in situ*. Demantelarea acestui zid a fost urmată de o umplere a șanțului rezultat, cu un amestec de sfărâmătură de calcar și lut galben curat. În nivelul cu arsură, care marchează distrugerea zidului arhaic, am avut șansa de a găsi câteva mici fragmente dintr-o cupă florală (databilă spre 510 - 500 a. Chr.), ceea ce confirmă momentul distrugerii zidului arhaic la sfârșitul secolului VI a. Chr., adică la sfârșitul nivelului NA III³⁰.

O altă observație importantă a fost adusă prin cercetarea unei suprafețe (Sg-ext) aflate în imediata apropiere, spre nord. Și aici a fost constatată prezența aceleiași succesiuni stratigrafice aflate în relație cu zidul de incintă arhaic, a reutilizării pietrei folosite pentru soclu, și a umplerii gropii sale de demantelare cu același amestec foarte dur de sfărâmătură de calcar cu lut galben curat. În plus, desfășurarea săpăturii pe o suprafață mai mare a permis constatarea că, pe măsura depărtării de zid spre vest, fragmentele de lemn ars (cărbune) sunt mai frecvente și alcătuiesc un strat compact.

Având în vedere cele de mai sus, putem presupune că partea realizată din chirpici a zidului de incintă arhaic s-a prăbușit spre exterior (vest) – cel puțin în această zonă –, iar resturile de lemn carbonizat proveneau de la o eventuală suprastructură de lemn.

În paralel cu cercetarea din suprafața Sg-ext a fost curățat și profilul de nord al secțiunii XVI³¹ (aflat la 30 m nord de Sg), pentru a verifica posibilitatea obținerii unor informații suplimentare față de situația constatată în Sg. Pe de altă parte, aceasta a constituit și încercarea de verificare a situației planimetrice înregistrate, ceea ce ne-a permis obținerea unor noi informații privind traseul zidului arhaic spre nord.

În profilul de nord al Secțiunii XVI s-a putut observa, foarte clar, un strat cu sfărâmătură de calcar aflat, stratigrafic, imediat sub nivelul străzii datate în secolul IV a. Chr. Nivelul inferior a pus în evidență prezența șanțului umplut cu nisip care, în acest loc, este mai îngust decât cel din Sg. Aceasta confirmă, și în această secțiune, existența unei structuri asemănătoare cu cea din Sg: un zid placat cu plăci de calcar galben care suprapune un șanț cu nisip. De asemenea, acest profil a permis punerea în evidență a unui masiv de chirpici ars (cu o lățime de cca. 3,80 m) ce corespunde traseului presupus al zidului de incintă arhaic.

Din punct de vedere planimetric, principalele observații se referă la traseul diferit pe care cele două ziduri le au în această zonă, distanța dintre ele crescând pe măsura înaintării către nord. Din punctul de vedere al conformației solului antic, nivelul de distrugere a zidului arhaic, conținând o mare cantitate de chirpici ars și lemn carbonizat, ne-a permis să sesizăm faptul că, în momentul construirii zidului

³⁰ Folosim sistemul de sigle a stratigrafiei histriene grecești propus de Angelescu, Băltăc, Pontica 35-36, 2003, p. 85-102.

³¹ Dimitriu, în *Histria II*, București, 1966, pl. XIV.

de incintă, panta de vest a platoului cobora destul de abrupt spre vest și avea o cu totul altă orientare decât panta actuală a terenului. Din păcate, suprafața cercetată nu s-a dovedit a fi suficientă pentru a ne permite să constatăm această situație pe o distanță semnificativă.

Datele obținute pe latura de vest a Platoului histrian au fost verificate în anii următori și în alte secțiuni, anterior cercetate de M. Coja, de această dată pe latura de sud.

În 1998 a fost reluată săpătura din zona secțiunilor Sa și Sb. Principalul obiectiv a fost acela de a compara situațiile înregistrate în Sg, Sg-ext și XV1 cu descoperirile mai vechi din această zonă. Mai mult, în acest punct era cunoscut singurul tronson al zidului de incintă arhaic care se păstra continuu, pe o distanță de cca. 3 m. Din păcate, documentația grafică pentru săpătura din aceste sectoare a fost pierdută, dar trebuie amintită, în acest context, informația (oferită de Maria Coja și confirmată de Monica Mărgineanu-Cârstoiu) conform căreia în vechea săpătură a fost identificată o structură constructivă a cărei funcționalitate a rămas incertă (poartă flancată de două turnuri – ipoteză Maria Coja). Un element constructiv al acestei structuri era un șir de plăci de calcar, ce se întindea (aprox. pe direcția est-vest) pe o lungime de cca. 8 m³². Plăcile de calcar, care erau așezate vertical pe latura mai mică, alcătuiau placajul unui zid. Din păcate, din cauza faptului că această săpătură nu a beneficiat de nici un fel de protecție, existența tuturor acestor vestigii nu a mai putut fi confirmată de noua cercetare.

În urma curățării profilului nord-sud, rămas între cele două secțiuni cercetate anterior, și a zonei adiacente, am putut face următoarele observații.

În suprafața de la est de profil a apărut un strat compact de dărâmătură de chirpici, care continua până la tronsonul conservat al zidului de incintă arhaic, aflat la cca. 3 m mai spre est (fig. 6). În situația surprinsă, dărâmătura nu este continuă deoarece pe o lățime de circa 2 m ea a fost demontată de o săpătură mai veche (1971), care a coborât în această zonă până la stratul de nisip pe care fusese ridicat soclul din pietre de șist verde.

La est de profilul nord-sud, care separă cele două vechi secțiuni, a putut fi observată o masă de chirpici ars - aflată exact pe direcția fragmentului de zid păstrat. Tot pe acest profil poate fi observată și dărâmătura de chirpici care cobora pe panta solului antic pe o distanță de circa 3 m, spre sud. Deasupra acestui strat de dărâmătură a putut fi observată o intervenție antică prilejuită de amenajarea unei străzi și imediat la sud de ea, de săparea unui șanț umplut cu nisip, mult mai lat (cca 3 m) și mai puțin adânc (cca 0,5 m) decât cel observat la Sg, Sg-ext și XV1.

Pe suprafața de la vestul profilului nord-sud a fost surprinsă aceeași masă de chirpici ars care se află pe direcția fragmentului de zid descoperit de M. Coja (fig. 7).

În suprafața de la vest de profil (la sud de traseul zidului din acest punct) a apărut mai întâi o dărâmătură de șist verde, amestecată cu urme de chirpici arse, care se întindea pe toată suprafața vechii săpături, prelungindu-se spre sud. Această

³² Această situație pare să fie cea ilustrată de Coja, în Leriche, Tréziny (eds.), *op. cit.*, fig. 215.

dărâmată era formată din bucăți de șist mult mai mici decât cele care se mai păstrează din presupusele turnuri și care au dimensiuni impresionante.

Spre limita de sud a acestei dărâmături, imediat sub fragmentele de șist verde, au apărut fragmente de calcar alb-gălbui care, însă, coboară spre linia zidului (spre nord).

După îndepărtarea dărâmăturii de șist verde, de la sud de traseul zidului, am putut observa că aceasta suprapunea (parțial) o altă dărâmată. Curățând și această dărâmată și avansând spre sud (de-a lungul peretelui de est al turnului de est al porții), am constatat că ea continua să se întindă atât către est, cât și către sud, acoperind întreaga suprafață dintre limita de miazăzi a zidului și cea pe care o lărgisem (către sud) pentru a putea observa mai bine relația cu zidul și zona din jur.

Totodată, am secționat chirpicul care aici se prezenta ca o masă compactă pentru a îi putea înregistra profilul și pentru a putea constata tehnica de construcție. Sub o crustă foarte dură, formată din cărămizi de chirpici arse, au apărut fragmente decelabile de cărămidă crudă, printre care puteau fi observate fragmente de lemn ars.

Suprafața mică a acestei secțiuni nu ne-a permis, însă, să constatăm cu certitudine dacă este vorba de lemn folosit pentru a întări structura masivului de chirpici sau de lemn plasat acolo tocmai pentru ca, prin ardere, să producă solidificarea zidului.

Însă cea mai importantă descoperire făcută în masa compactă de chirpici (puțin deasupra nivelului liniei pietrelor de șist - soclul presupusului zid arhaic) a fost apariția a două ștampile de amforă thasiană, databile în ultima treime a secolului IV a.C (cca. 330³³). Această descoperire a determinat schimbarea totală a modului de interpretare a vestigiilor din această zonă, deoarece a devenit clar că masivul de chirpici secționat până în acel moment aparține unui zid de epocă elenistică și nu epocii arhaice.

Continuând cercetarea masei de chirpici am putut constata prezența a două blocuri de șist dispuse pe linia paramentului interior al zidului elenistic

Ultimul nivel până la care am coborât (sub gropile mormintelor romane) conținea câteva bucăți de calcar alb, identic cu cel din care era formată masiva dărâmată ce se întindea imediat la sud. Fragmentele de calcar erau singurele indicii rămase *in situ* din soclul zidului arhaic în această zonă.

La sud de această masă de chirpici (în zona ocupată de dărâmată de șist (verde), am putut face o altă importantă observație: sub stratul de arsură - care nu coboară mai jos de nivelul superior al soclului din șist verde – a apărut o „lentilă” galbenă de lut, care marchează foarte clar limita dintre cele două dărâmături de chirpici – cea elenistică și cea arhaică – cu foarte puține fragmente ceramice, atipice. Imediat sub acest strat de nivelare a apărut o altă dărâmată de chirpici, de această dată amestecate cu fragmente ceramice arhaice – în special ceramică produsă în Grecia Orientală (East Greek) și ceramică attică (fragmente de cupe

³³ Mulțumim d-lui Al. Avram pentru datarea oferită.

Klein Meister) – care au fost descoperite pe nisipul antic. Dărâmătura de calcar alb acoperea aproape în întregime suprafața de la sud de linia zidului, nefiind la fel de compactă și diminuându-se pe măsură ce am avansat către sud și est.

Ne aflăm în mod clar în fața unei situații nederanjate de intervenții ulterioare, deoarece aceasta era forma normală pe care trebuia să o aibă dărâmătura în colțul format de zid cu turnul de est.

În privința structurii interpretate de Maria Coja ca fiind o poartă flancată de două turnuri, am constatat alte câteva lucruri interesante. Din punct de vedere constructiv, există o suprapunere clară a două structuri similare ca formă, dar nu și ca material de construcție. Cea mai nouă dintre ele este realizată din blocuri mari de șist verde; cea mai veche este realizată din blocuri de calcar. Nu putem interpreta acest complex ca fiind o singură structură, deoarece ni se pare absurd să presupunem că s-ar fi ridicat o construcție din blocuri de șist care să utilizeze ca fundație blocuri de calcar. Așadar avem de-a face cu două structuri suprapuse, succesive în timp. Fiecare dintre ele este realizată din același material de construcție cu zidul care îi corespunde din punct de vedere cronologic.

Coroborând observațiile de pe latura de vest a Platoului (Sg – XV1) cu cele de pe latura de sud (Sa – Sb) și cele de pe latura de nord (X 1949) putem desprinde următoarele concluzii:

- pe latura de vest, zidul arhaic este construit pe un soclu alcătuit din mici bolovani de șist – lat de 3,30/3,50 m – și avea o elevație din chirpici (a cărei înălțime este imposibil de precizat), precum și o suprastructură din lemn;
- pe latura de sud, zidul – cu o lățime de cca. 2,50 m – este construit din cărămizi crude, pe un soclu de mici bolovani de calcar și a fost placat cu plăci de calcar pătrate (1 x 1,05 m) în sistem pseudo-isodom;
- după distrugerea zidului la sfârșitul sec. VI a. Chr., histrienii au recuperat materialul de construcție care mai putea fi reutilizat (piatra), lăsând pe loc numai câteva blocuri din asizele inferioare ale fundațiilor sau părți din placajul de calcar;
- atât prin dimensiunile sale, cât și prin tehnica de construcție folosită, zidul de incintă arhaic al platoului Histriei constituia, în același timp, o linie de demarcație a teritoriului ocupat de *polis*, dar și o fortificație cu caracter militar, menită să-i asigure protecția necesară;
- ipoteza existenței, în paralel, a presupusului zid arhaic care înconjura acropola³⁴ la baza pantei sale (sugerată și de informațiile lui Dinu Adameșteanu și de diferite interpretări urbanistice ale restituirilor aerofotogrametrice³⁵) ne permite să presupunem funcționarea, în epoca arhaică, a unui sistem de duble incinte.

³⁴ Gr. Florescu, în *Histria I*, București, 1954, p. 115 cu referire probabilă la S. Lambrino, *Memorii de titluri și lucrări*, București, 1931, p. 5.

³⁵ A. Sion, Al. Suceveanu, RMM-MIA 43, 1974, p. 5-15.

Practic, la sfârșitul sec. VI a. Chr. în toată lumea greacă se constată preocuparea de a înconjura cu un zid întreaga arie locuibilă a unei *polis*. Această arie era întotdeauna mai mare decât cea necesară locuirii în momentul construcției. Se evita astfel pericolul distrugerii așezărilor civile rămase în afara apărării, așa cum s-a întâmplat la Old Smyrna și Iassos³⁶. În general, în lumea colonială greacă, atât în vest cât și în Pontul Euxin, predominante sunt zidurile de incintă din cărămizi nearse, care implicau un efort minim al comunității pentru construirea lor.

La începutul epocii arhaice, majoritatea orașelor din Grecia continentală nu au decât, cel mult, o acropolă fortificată – exemplul Atenei fiind în acest sens paradigmatic. Către sfârșitul sec. VI a. Chr. avem nenumărate exemple de orașe care adaugă acesteia un zid care înconjoară întreaga așezare (Corint, Paros, Naxos, Thasos etc.), chiar dacă până atunci avuseseră o acropolă fortificată (Eretria³⁷, Thasos) sau mai multe nuclee, având fiecare o fortificație proprie (Corint)³⁸.

La fel se întâmplă la Halieis, Eleusis³⁹ (în Grecia continentală), la Megara Hyblaea, Leontinoi, Selinus, Akragas (în vest)⁴⁰, la Melia, Gordion, Ephesos⁴¹, Samos⁴², Mytilene, Zagora⁴³ (Andros), Eresos (Lesbos), Vroulia⁴⁴ (Rhodos). Pe de altă parte, orașe ioniene ca Smyrna sau Iasos știm că au fost distruse tocmai pentru că nu aveau decât acropola fortificată⁴⁵.

Pe țărmul nordic și vestic al Pontului Euxin, dimpotrivă, cetățile nu sunt prevăzute în epoca arhaică cu fortificații⁴⁶. La Olbia săpăturile arheologice de până acum nu au scos la iveală un zid de incintă din sec. VI a. Chr.⁴⁷ La fel se întâmplă și în cazul cetăților din Bosporul cimberian și în întreaga peninsulă Taman (Kerch)⁴⁸. Cea mai timpurie fortificație din această zonă este cea descoperită înainte de război, la Tiritake, datată puțin înainte de 470⁴⁹. Myrmekion își construiește o incintă abia la începutul sec. IV a. Chr.⁵⁰.

³⁶ R. V. Nicholls, *ABSA* 53-54, 1958-1959, p. 36 și urm.

³⁷ C. Krause, în *Architecture et société. De l'archaïsme grec à la fin de la république romaine*, p. 69.

³⁸ H. Tréziny, în *Architecture et société. De l'archaïsme grec à la fin de la république romaine*, p. 187.

³⁹ G. E. Mylonas, *Eleusis and the eleusian mysteries*, Princeton, 1961, p. 63-66.

⁴⁰ F. E. Winter, *Phoenix*, Suppl. 9, Toronto, 1971, p. 19-29.

⁴¹ Herodot, I, 26.

⁴² Herodot, III, 54.

⁴³ A. Cambitoglu et al., *Zagora I*, Athena, 1992, p. 36.

⁴⁴ K. F. Kinch, *Fouilles de Vroulia (Rhodes)*, Berlin, 1974.

⁴⁵ A. M. Snodgrass, în *Architecture et société. De l'archaïsme grec à la fin de la république romaine*, p. 130.

⁴⁶ Yu. Vinogradov, *Chiron* 10, 1980, p. 71.

⁴⁷ Yu. Vinogradov, S. D. Kryžickij, *Olbia - Eine altgriechische Stadt im nordwestlichen Schwarzmeerraum*, Mnemosyne, Supplementum 149, 1995, p. 34.

⁴⁸ V. P. Tolstikov, în *Architecture et société. De l'archaïsme grec à la fin de la république romaine*, p. 168.

⁴⁹ V. F. Gajdukevic, *MIA* 25, 1952, p. 20, 87-90. Zidul se păstra pe o distanță de 36 m, avea o lățime de 1,9 m și era construit din chirpici, pe un soclu de piatră.

⁵⁰ Tolstikov, *op. cit.*, p. 171.

Zidurile de incintă clasice histriene (fig. 2)

Pe plan intern, pe parcursul sec. V a. Chr., Histria trece printr-o serie de transformări importante: schimbarea regimului politic oligarhic cu cel democratic, evenimentele legate de expediția pontică a flotei ateniene conduse de Pericle și presupusa aderare la Liga de la Delos. Toate aceste evenimente și procese nu au lăsat fără urmări latura edilitară a cetății. Știm că organizarea politică, programele social-politice, economice și ideologice ale comunității se reflectă în formele de amenajare a spațiului orașelor grecești.

Cele de mai sus sunt cum nu se poate mai bine ilustrate de construcția zidului clasic de la Histria. În lipsa pericolelor externe și în condițiile unei dezvoltări economice continue, orașul își va construi o nouă incintă care va include nu numai acropola, ci și o zonă mai largă din jurul ei.

În urma celor 13 sondaje și săpături în suprafață care au fost întreprinse de Maria Coja pentru a determina traseul zidului de incintă clasic, începând cu anul 1955, în sectorul Z 2 din centrul Platoului din vestul cetății, s-a constatat, la 2,55 m adâncime, existența unui zid de mari dimensiuni, construit din piatră de șist verde local. Continuarea săpăturilor din sectorul amintit a condus la constatarea că acest masiv de zidărie *reprezintă fundația unui zid de incintă* așezat direct pe nisipul marin cochilifer. Orientarea sa este nord-sud, iar fața sa este pe frontul de vest. Pe tronsonul cel mai bine conservat, zidul se păstrează până la o înălțime de 0,70 m și are o grosime de 1,40 m. Spre est a fost constatată prezența unui alt masiv de zidărie, realizat în aceeași tehnică constructivă. Această din urmă parte a zidului este mai joasă cu 0,20-0,25 m și are o lățime de 1,20 m. Cele două corpuri de zidărie *constituie o singură structură*, a cărei lățime atinge în total 2,60 m⁵¹.

În S1/1956 a fost dezvelit un mare complex de dărâmături, alcătuit din piatră de șist verde local și calcar, ce reprezintă urmele zidului, deranjat în acest punct. Spre vest și est au apărut unele blocuri de calcar fasonate, dispuse regulat, care ar putea constitui dovada existenței unui turn.

Constatarea făcută de autoarea săpăturii, conform căreia latura de est a zidului era nederanjată, în timp ce frontul de vest prezenta urme puternice de distrugere, ne oferă un indiciu foarte clar privind modul său de dezafectare, precum și direcția unui atac venit dinspre vest.

Corpul de zidărie dinspre est (lat de 1,75 m) prezintă, de asemenea, o schimbare de plan, fiind prevăzut, în acest loc, cu un contrafort.⁵²

Deși nu apare menționat în rapoartele de săpătură publicate, într-un articol ulterior, Maria Coja afirmă că „mai la sud au fost descoperite fundațiile unei mici porți a cărei deschidere era protejată de două ziduri perpendiculare pe curține, lungă de 11 m”⁵³. Probabil că această structură este cea identificată înainte drept un

⁵¹ Coja, Materiale 4, 1957, p. 39 și urm.

⁵² Eadem, Materiale 6, 1959, pl. VI.

⁵³ *Ibidem*, fig. 217.

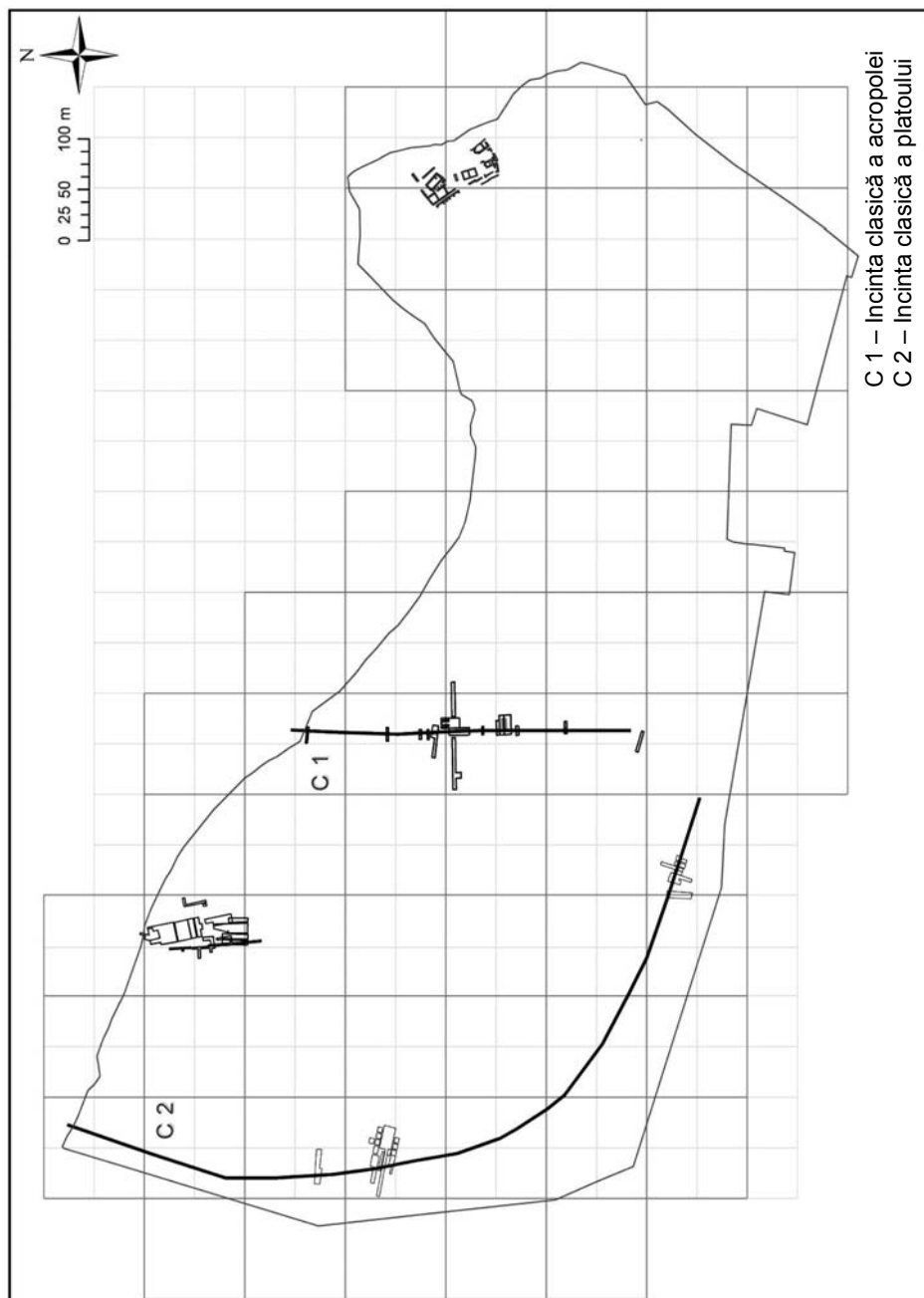

Fig. 2. Histria. Sistemul defensiv din perioada clasică.

turn al zidului dispus spre interior. Spre mieznoapte, zidul deviază spre nord-vest, fiind întărit până la lățimea de 3,4 m, în care este inclusă și o construcție care pare să fi aparținut unei scări care asigura accesul la partea superioară a zidului. La extremitatea nordică a acestuia, un segment de curtină se termină în arc de cerc spre est, despre care autoarea susține că ar putea sugera existența unei alte porți. Din elevația zidului s-au mai păstrat numai câteva blocuri rectangulare de calcar (0,90x0,60x0,30 m) care provin, fără îndoială, din parament. Paralel cu zidul de incintă, spre vest se află un șanț (aflat la 7-9 m de zid), lat de 9 m. După distrugerea zidului, pe acest traseu a fost amenajată o stradă care a funcționat și în epoca elenistică⁵⁴.

Datarea ieșirii din funcțiune a acestui monument se bazează în principal pe faptul că în dărâmătura sa a fost descoperită o monedă Filip al II-lea, ceea ce permite precizarea momentului dezafectării lui în cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr.⁵⁵

Din punct de vedere stratigrafic, zidul de incintă clasic suprapune cel puțin un nivel de locuire arhaică, documentat prin existența unor locuințe și datat pe baza ceramicii descoperite în sec. VI a. Chr.⁵⁶. Pe de altă parte, în secțiunile S1-S3 au fost înregistrate trei nivele elenistice care suprapun acest zid. Cel mai vechi dintre acestea este așezat pe stratul de dărâmătură, gros de 0,90 – 1,10 m și conține materialul ceramic din secolul IV a. Chr. (skyphoi și cratere attice cu figuri roșii).

Pe nivelul corespunzător perioadei de funcționare a zidului de incintă a fost descoperită o ștampilă de amforă, databilă la sfârșitul sec V a. Chr.⁵⁷.

Rezultă că acest monument a fost construit ulterior secolului al VI-lea și distrus în sec. IV a. Chr., chiar la începutul epocii elenistice. El pare să fi funcționat în sec. V a. Chr. și cea mai mare parte a sec. IV a. Chr. Datele stratigrafice determină datarea acestei construcții în primul sfert al sec. V a. Chr. și distrugerea sa fie în a doua jumătate a sec. IV a. Chr., cu ocazia expediției lui Filip al II-lea împotriva sciților conduși de regele Ateas în 339 (ipoteză Maria Coja⁵⁸), fie în 313, ca urmare a revoltei orașelor pontice împotriva lui Lysimach⁵⁹.

Din punct de vedere al tehnicii de construcție, zidul masiv este construit din piatră de șist. Zidul are emplecton și paramente, unde a fost folosită tehnica placării cu blocuri de calcar. Pentru Histria această tehnică constructivă reprezintă o inovație, atât ca dimensiuni, cât și ca material de construcție folosit: este primul zid de asemenea proporții construit numai din șist verde și calcar.

⁵⁴ Coja, *Materiale* 4, 1957, p. 40, fig. 24; eadem, *Materiale* 5, 1959, p. 283-327; eadem, *Materiale* 6, 1959, p. 284, pl. VI; eadem, *Materiale* 7, 1960, p. 250, pl. III, fig. 18; eadem, *Fasti Archeologici*, 18-19, 1968, p. 405; eadem, *SCIV* 15, 1964, 3, p. 383-398.

⁵⁵ Eadem, *Materiale* 4, 1957, p. 41.

⁵⁶ *Ibidem*, fig. 25.

⁵⁷ Coja, *Materiale* 6, 1959, p. 283-289.

⁵⁸ Eadem, *SCIV* 15, 1964, 3, p. 383-398.

⁵⁹ Eadem, *Materiale* 6, 1959, p. 283-289.

În nici una dintre publicațiile sale, Maria Coja nu face mențiunea descoperirii în preajma acestui zid a vreunei dărâmături de chirpici. Se pare că avem de-a face, într-adevăr, cu un zid construit în elevație din paramente realizate din blocuri de calcar și emplecton alcătuit din șist⁶⁰.

În restul lumii grecești, tehnica de construcție a zidurilor cu emplecton era cunoscută grecilor încă din epoca arhaică, așa încât aceasta nu este o noutate pentru lumea greacă: „Este destul de timpurie practica de a construi ziduri cu fețe îngrijite și *emplekton* de pietre legate cu lut, așa cum o implică mențiunea de la Thucidide I, 93”⁶¹ (de exemplu, la Old Smyrna zidul datat la sfârșitul sec. VII a.Chr.⁶²).

Trecerea la această nouă tehnică constructivă asigură o creștere a valorii defensive a zidurilor, prin masivitate și prin suprafața lisă a paramentelor care descurajează escaladarea lor⁶³.

Pe de altă parte, lipsa oricărei informații sau a vreunui indiciu arheologic care să sugereze existența unui zid de incintă al acropolei în Histria secolului V a. Chr. ne face să credem că acesta îndeplinea o funcție defensivă. Amplasarea sa într-o zonă care permitea accesul dinspre interiorul continentului constituie de asemenea, în opinia noastră, un argument în această direcție.

Două probleme importante ridică, pentru cititorul rapoartelor de săpătură ale Mariei Coja, zidul clasic de incintă: pe de o parte explicația existenței celor două „corpuri” de zidărie și, pe de altă parte, existența așa-numitului „turn”, plasat spre interior față de zid (și nu, cum ar fi fost mai normal, în afară).

Pentru prima problemă răspunsul este dat chiar de necesitatea creșterii rezistenței unui masiv de zidărie amplasat pe un teren instabil – stratul de nisip cochilifer originar⁶⁴. În aceste condiții, indiferent de dimensiunile zidului, era normal să se găsească soluții pentru a-i asigura o cât mai mare stabilitate. Credem că aceasta trebuie să fie explicația existenței celor două „corpuri” despre care la un moment dat se face mențiunea specială că ele sunt „legate organic”⁶⁵. Unul dintre ele, cel mai probabil cel dinspre exterior (vest), a fost adăugat în cursul sec. IV a. Chr., pentru a oferi zidului de incintă stabilitatea necesară și, în același timp, pentru a-l întări, probabil, în fața pericolului care se apropia.

⁶⁰ Eadem, SCIV 15, 1964, 3, p. 384: „...urma suprastructura lui, care probabil consta din blocuri de calcar și emplecton”.

⁶¹ Pentru o analiză a termenului *emplekton* așa cum apare începând cu Vitruvius, cf. R. A. Tomlinson, JHS 31, 1961, p. 133-140.

⁶² J. M. Cook, *The Greeks in Ionia and the East*, Londra, 1962, p. 72, fig. 20.

⁶³ H. Treziny, în P. Leriche, H. Tréziny (eds.), *La fortification, dans l'histoire du monde grec*, p. 191.

⁶⁴ P. Coteș, în *Histria* II, p. 343-344: „Profilul geologic din partea de vest a zidului roman (la 10 m distanță) în punctul Z₂ scoate la iveală prezența nisipului marin *in situ* pe o grosime de 0,30-0,50 m peste care, pe cca. 3,30-3,50 m stau depozitele antropice. Acestea conțin întreaga serie a resturilor de cultură materială începând cu secolul VI î.e.n. și până în secolul V-VI e.n.”.

⁶⁵ Coja, SCIV 15, 1964, 3, p.383-384: „Este legat cu pământ galben și dispus în două corpuri, care în unele porțiuni par (s.n.) alăturate, iar altele sunt legate organic”.

În ceea ce privește cea de a doua problemă ridicată de zidul clasic – anume existența turnului aflat spre interior – trebuie spus că autoarea săpăturilor a revenit asupra acestei interpretări⁶⁶ din rapoartele de săpătură, presupunând mai degrabă existența unei porți. Această ipoteză, mult mai credibilă, are analogii în lumea greacă și mai ales la Atena⁶⁷. La Atena, porțile zidului clasic sunt de trei tipuri: deschideri în zid, porți apărate de bastioane plasate în afara zidului și porți protejate în interior cu ziduri paralele care se termină cu un mic *décroche*. Deși dimensiunile variază de la un caz la altul, principiul este același: o deschidere cât mai îngustă pentru acces și zidurile laterale care permit apărătorilor atacarea adversarilor pătrunși în acest spațiu cvasi-închis.

Restituțiile aerofotogrametrice realizate de Al. S. Ștefan⁶⁸ pot contribui și ele, dacă nu la rezolvarea acestei probleme, cel puțin la lansarea unei ipoteze. Restituția traseelor drumurilor histriene ne permite să observăm că, după intrarea sa pe Platou, drumul *F* merge pe direcția est-vest până într-un anumit punct, de la care își schimbă direcția spre sud-est și se îndreaptă către Poarta I a zidului de incintă roman timpuriu (fig. 4). Totuși, dacă primul segment al drumului *F* este paralel cu drumul *C* (a cărui funcționare în epoca greacă a fost confirmată de recente săpături din sectorul X conduse de Catrinel Domăneanțu în partea de vest a Platoului) este normal să căutăm explicația acestei schimbări de direcție spre sud-est.

Explicația constă în faptul că strada *F* reprezintă traseul unei străzi de tradiție greacă care și-a schimbat direcția numai în momentul construirii zidului de incintă roman timpuriu, pentru a ajunge în dreptul porții I. Inițial, traseul acestei străzi era paralel cu cel al străzii *E* și conducea direct spre poarta zidului clasic, identificată în săpăturile din secțiunile S6, S6a și S8 (fig. 5).

În afara Histriei, dintre coloniile vest-pontice numai Messembria mai are fortificații atât de timpurii.⁶⁹ Ca și la Histria, tronsonul de vest al zidului de incintă messembriană apare drumul care permitea accesul spre continent. În acest caz, curtilele nordice, ca și cele ale turnului hexagonal de la Messembria, sunt susceptibile de a reprezenta o refacere a zidului de incintă în epoca elenistică, deoarece particularitățile tehnice corespund descrierilor lui Philon din Byzantion⁷⁰.

Pe țărmul de nord al Pontului Euxin, la Phanagoria, în aceeași epocă, se construiește un zid lat de 3,50 m⁷¹, iar la Tiritake zidul măsoară la bază cca. 15 m, având spre vest un șanț adânc de 5 m și lat de 15 m⁷². Un nou zid de incintă este ridicat la Semibratnee (malul asiatic al Bosporului cimmerian) în primul sfert al sec. IV a. Chr.⁷³, fiecare curtină are în interior o scară spre drumul de rond. La

⁶⁶ *Ibidem*, p. 385-386, n. 5.

⁶⁷ G. Daux, BCH, 34, 1960, 2, p. 631, fig. 6.

⁶⁸ Al. S. Ștefan RMM-MIA 43, 1974, 2, p. 39-51; idem, RMM-MIA 44, 1975, 2, p. 51-62; idem, RMM-MIA 45, 1976, 1, p. 43-51.

⁶⁹ J. Venedikov și L. Ognenova, *Nessebăr*, I, Sofia, 1969, p. 9-15; eadem, *Nessebăr* II, Sofia, 1980, p. 26-109.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 108, n. 31.

⁷¹ Tolstikov, *op. cit.*, p. 169.

⁷² K. E. Grinevic, VDI, 1946, 2, p. 161.

⁷³ Tolstikov, *op. cit.*, p. 171.

Myrmekion, tot în primul sfert al sec. IV a. Chr., zidul este construit de asemenea cu cortine prevăzute cu scări în interior⁷⁴. La Panticapaion zidul acropolei are bastioane și include părțile înalte ale orașului⁷⁵.

O lungă perioadă de timp s-a considerat că locuirea din secolul V a. Chr. la Histria „a fost slab documentată încă de la începutul cercetărilor”⁷⁶. Trebuie însă să circumstanțiem această afirmație epocii în care a fost făcută și, inerent, extinderii pe care o aveau în acel moment cercetările întreprinse pentru epoca clasică. Această imagine a suferit multiple modificări ca urmare a numeroaselor săpături și descoperiri din perioada care a urmat.

În cei 40 de ani trecuți de la formularea acestei opinii, săpăturile au ajuns până la nivelurile clasice în numeroase puncte de pe Platou, pe latura sa de nord-est (Secțiunea X-Z /1952⁷⁷), pe latura de nord (sectorul X⁷⁸), pe latura de nord-vest (sectorul XNV "Cîmpie"/1959⁷⁹), pe latura de vest (Sectorul SG⁸⁰), în zona centrală (Sectorul Z₂⁸¹), cât și în zona acropolei, în Sectorul Central (sondajul α) și la Zona Sacră.

Acestora trebuie să le adăugăm observațiile făcute în două puncte importante de pe latura de vest și sud ale Platoului. Astfel, la Sg și Sg-ext, pe latura de vest, am constatat existența unei intervenții constructive în această epocă.

Între șanțul de demantelare a zidului de incintă arhaic și șanțul cu nisip, deasupra căruia va fi construită incinta elenistică a Platoului, există un alt șanț, lat de cca 3,00 m și adânc de cca 1,00 m. În momentul cercetării, acesta conținea o umplutură de sfărâmatură de calcar și lut, cu o duritate extrem de mare. La nivelul de la care pornește acest șanț, la est de acesta, am găsit câteva fragmente de amfore databile în prima jumătate sau la mijlocul secolului V a. Chr.

Astfel, pare foarte probabil să avem de-a face cu ceea ce par a fi resturile păstrate *in situ* ale unei structuri constructive datate în prima jumătate a sec. V a. Chr., ridicată pe traseul zidului de incintă arhaic și suprapusă de zidul de incintă elenistic al Platoului. Această descoperire sugerează existența unui zid de incintă clasic al Platoului, chiar dacă nu putem face nici o altă precizare referitoare la înfățișarea sa.

Pentru punctul Sa-Sb, situat pe latura de sud a Platoului trebuie subliniat că Maria Coja admitea că „acesta (zidul arhaic, n.a.) ar mai fi putut funcționa un timp, după reparații sumare și minime modificări de traseu, în special pe latura de sud”⁸².

Prin urmare, în stabilirea rolului incintelor clasice în cadrul sistemului defensiv al Histriei, trebuie ținut seama atât de probabilitatea foarte mare a

⁷⁴ V. F. Gajdukevici, *SovArh*, 1958, p. 41.

⁷⁵ Tolstikov, *op. cit.*, p. 172.

⁷⁶ Coja, *Materiale* 7, 1961, p. 250-255.

⁷⁷ Dimitriu, *Materiale* 4, 1957, p. 24 – 32.

⁷⁸ Eadem, în *Histria* I, p. 229, 363 și pl. 25, unde nivelul NC I este numit "attic inferior" iar NC II este numit "attic superior"; X/1956 (inedit), X/1957, (inedit), X/1960, (inedit), X/1966, (inedit); mulțumesc dnei C. Domăneanțu pentru aceste informații.

⁷⁹ S. Dimitriu și C. Dumitrescu, *Materiale* 8, 1962, p. 401-408.

⁸⁰ Coja, în Coja, Dupont, *Histria* V, p. 27 (pentru NC I) și p. 21 (pentru NC II).

⁸¹ Coja, *Materiale* 7, 1961, p. 24 (pentru NC I); eadem, *Materiale* 6, 1959, p. 284 (pentru NC II).

⁸² Coja, în Leriche, Tréziny (eds.), *op. cit.*, Paris, 1986, p. 102.

existenței unui zid de incintă clasic al Platoului, cât și de indiciile menționate privind intensitatea locuirii acestei zone.

Acestor argumente arheologice li se poate adăuga și observația, de ordin istoric, potrivit căreia extinderea, în epoca clasică, a zonei apărute de incinta acropolei nu face decât să illustreze urbanistic transformările politice și sociale prin care trece Histria în sec. V a. Chr.

Și alte cetăți pontice își construiesc ziduri de apărare în sec. V a. Chr. Astfel, Myrmekion, oraș cu o acropolă la fel de puțin înaltă față de restul peninsulei pe care este așezat, avea în perioada de la sfârșitul sec. V - începutul sec. IV a. Chr. o incintă a acropolei și una a așezării din jurul acesteia⁸³. Nymphaion, cu o acropolă înaltă de cca. 24 de m, avea, de asemenea, ziduri nu numai în jurul acropolei, dar și al așezării civile⁸⁴.

Într-o altă extremitate a lumii grecești (cea orientală), la Samarkand⁸⁵, tot în sec. V a. Chr. sunt ridicate două ziduri de incintă: unul, apareiat, pentru acropolă și un altul, din cărămizi crude, pentru platoul pe care este plasată așezarea.

În Magna Graecia se constată că, în perioada de la sfârșitul sec. VI - începutul sec. V a. Chr., mai toate cetățile își modifică sau își construiesc noi ziduri de incintă, introducând zidurile cu apareiaj rectangular (Megara⁸⁶, Leontinoi⁸⁷).

Concluzia care se impune este aceea că rolul lor nu este numai unul defensiv, ele fiind în același timp mari monumente urbane, comparabile cu templele care încep să fie construite în aceeași epocă, și având fără îndoială și o semnificație politică⁸⁸.

După toate aparențele, acesta este și cazul Histriei. Zidul clasic al acropolei a fost ridicat în același timp cu refacerea Zonei Sacre, într-o epocă în care nici un pericol nu amenința orașul. Pe măsura dezvoltării sale, Histria își arată bunăstarea și forța economică pe care o are în sec. V a. Chr. respectând, *avant la lettre*, spusele lui Aristotel - „să veghem ca zidurile să fie de natură a înfrumuseța orașul”⁸⁹.

Zidurile de incintă elenistice (fig. 3)

Perioada de liniște care a durat un secol și jumătate se termină imediat după jumătatea sec. IV a. Chr., când sciții, conduși de Ateas, încearcă să ocupe zona de la sud de Dunăre. Lor li se opun geții conduși de un *rex Histrianorum* care pierde bătălia decisivă, care a avut loc în apropierea Histriei. După moartea acestuia, Ateas ocupă regiunea pentru scurt timp. Reacția macedonenilor lui Filip al II-lea nu se lasă așteptată și, după bătălia pierdută de sciți, urmată la scurt timp de moartea lui Ateas, granița regatului macedonean este stabilită pe Dunăre.

⁸³ T. Scholl, *SprawArch* 1, 1981, p. 332-334.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ G. Chichkina, în Leriche, Tréziny (eds.), *op. cit.*, p. 71-72.

⁸⁶ G. Vallet și F. Villard, *MEFRA* 70, 1958, p. 39-40 și 43-44.

⁸⁷ G. Rizza, în *CronAStorArt* 17, Catania, 1978, p. 26-37.

⁸⁸ Tréziny, în Leriche, Tréziny (eds.), *op. cit.*, p. 191.

⁸⁹ Aristotel, *Polit.*, VII, 10, 8.

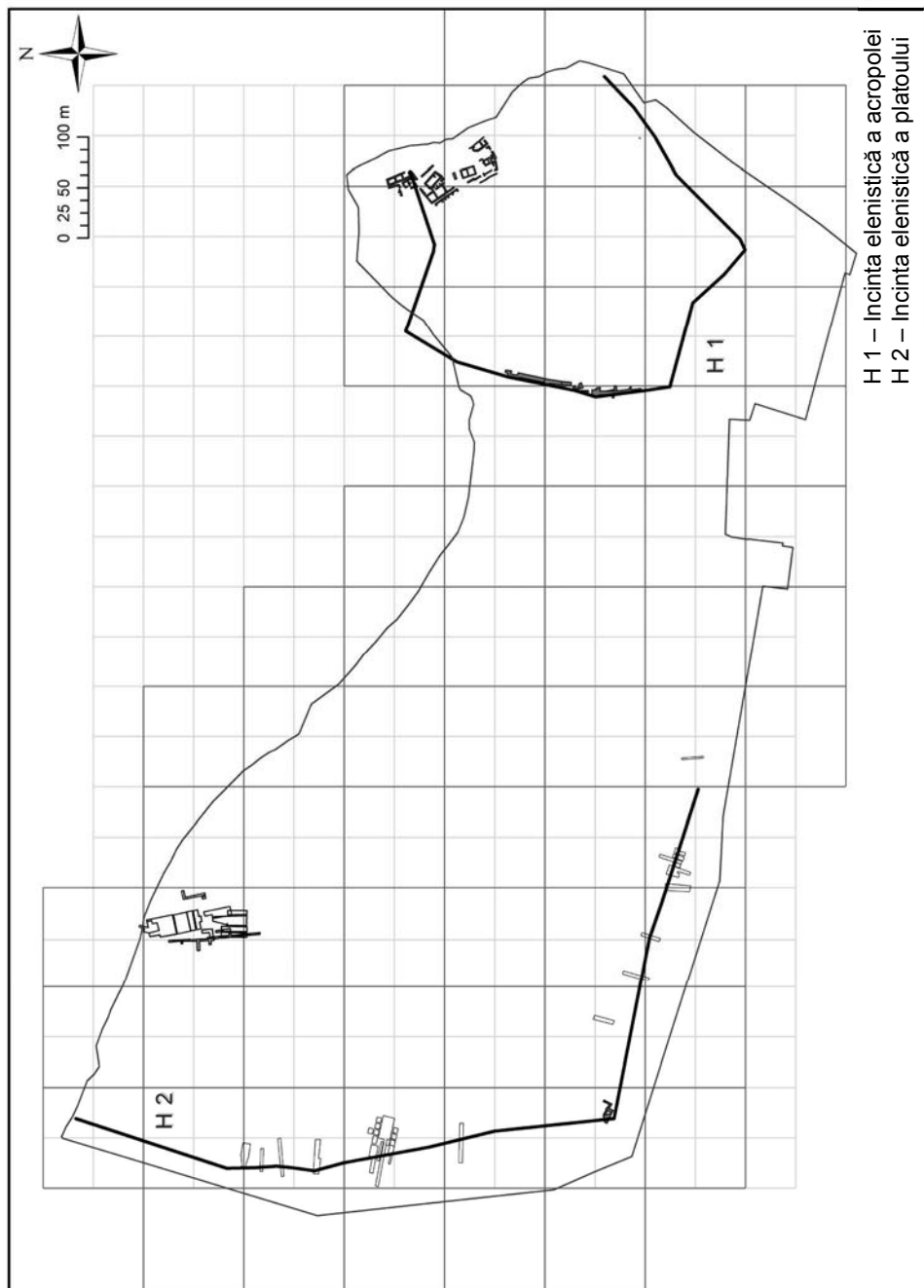

Fig. 3. Hystria. Sistemul defensiv din perioada elenistică.

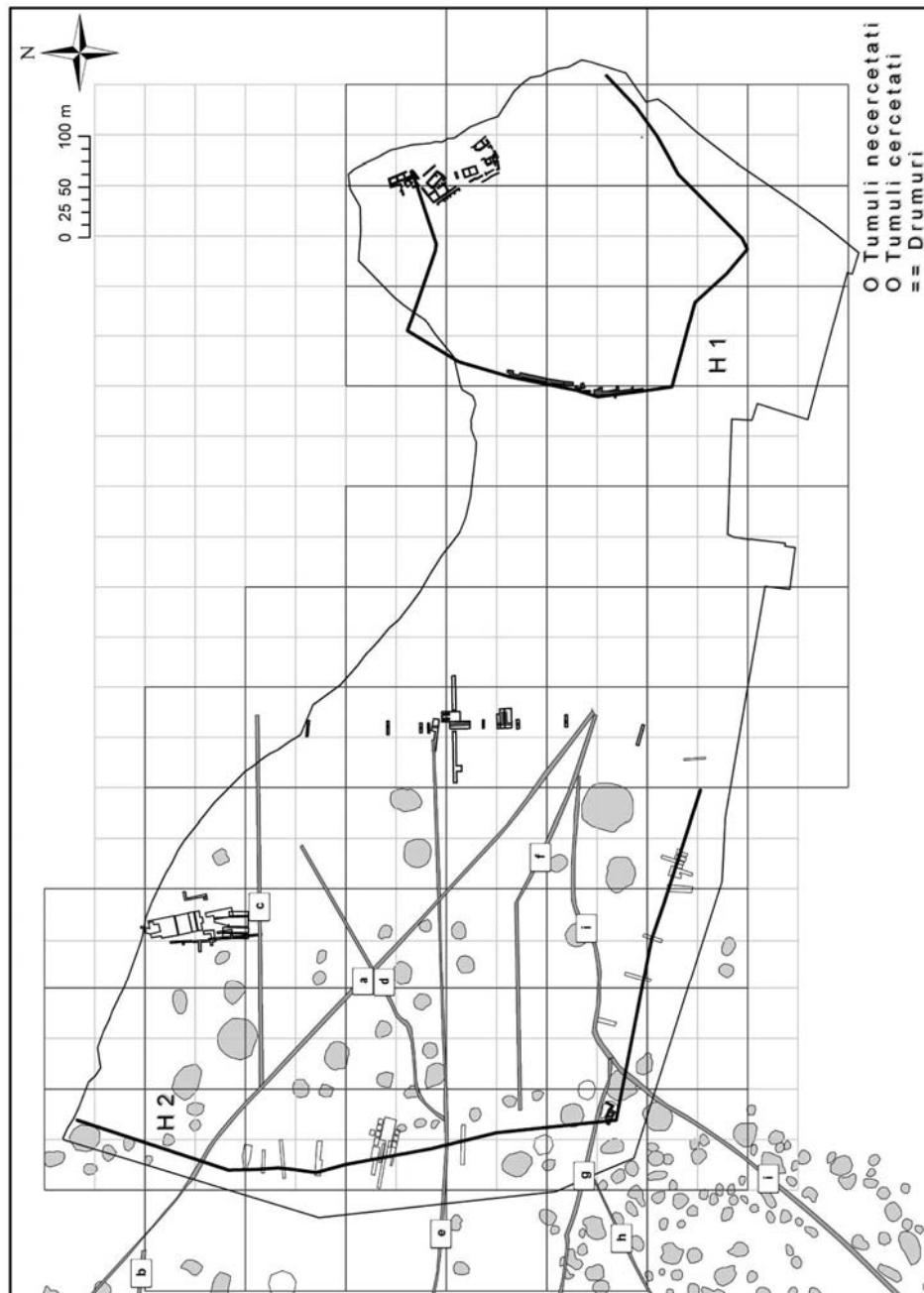

Fig. 4. Histria. Sistemul de drumuri de pe Platoul din vestul cetății și incinta elenistică.

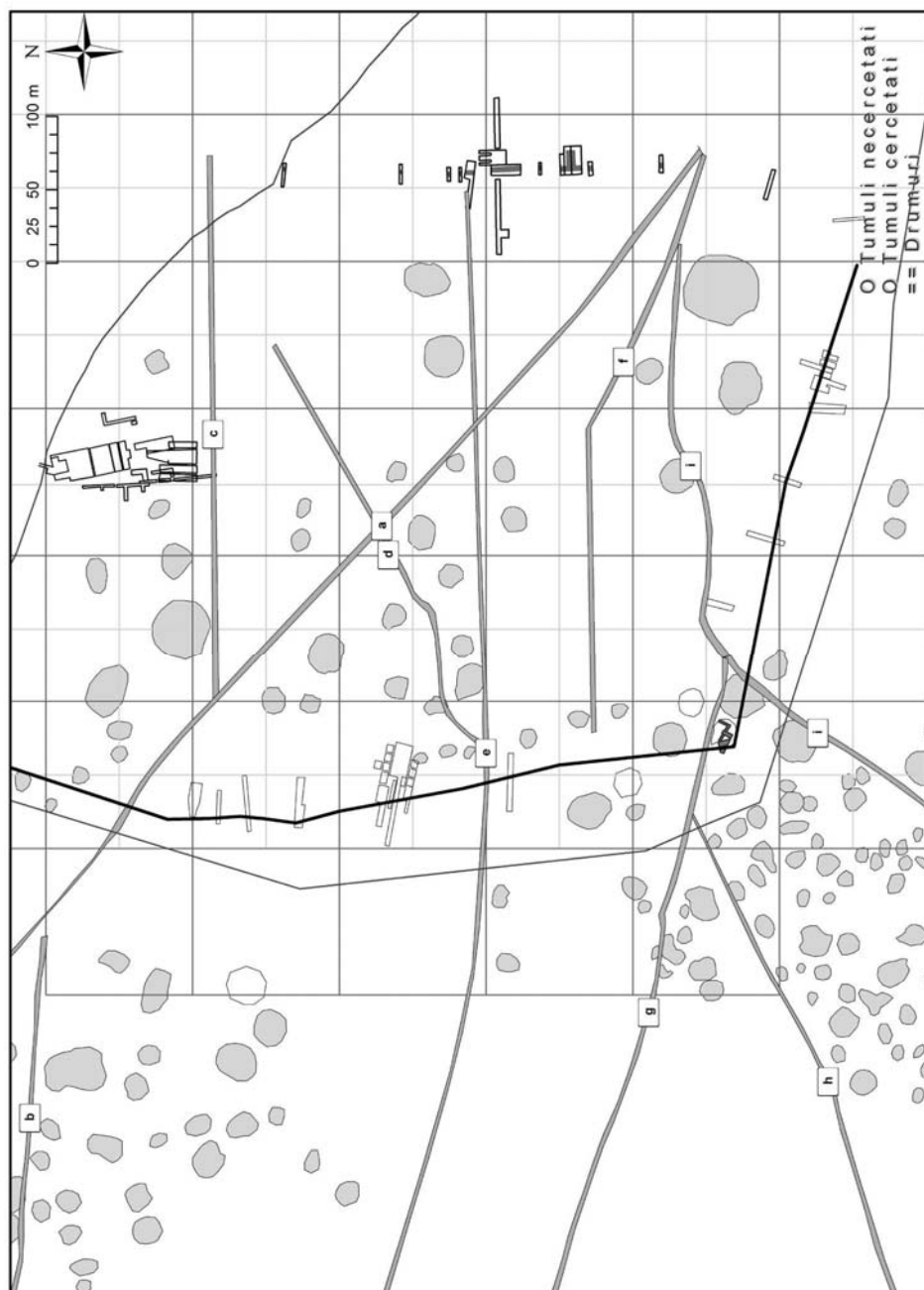

Fig. 5. Histria. Sistemul de drumuri de pe Platoul din vestul cetății și incinta elenistică (detaliu).

Fig. 6. Profilul de est al Sb.

Fig. 7. Sb – suprafața vestică.

Arheologic, aceste evenimente au ca rezultat distrugerea zidului clasic și a Zonei Sacre, dar și construcția unui nou zid de incintă a acropolei, în paralel cu un nou zid care înconjoară și apără Platoul.

Așezată pe o depunere groasă de cca. 20 cm de nisip cenușiu, fundația zidului de apărare a acropolei suprapune un strat ce conține materiale arheologice ce aparțin sec. V-IV a. Chr.⁹⁰ Și de această dată constatăm că noua construcție este în pas cu evoluția științei războiului în lumea greacă. O tehnică constructivă nouă, care nu mai fusese folosită la Histria, este pusă în aplicare cu această ocazie.

Sistemul de apărare a blocurilor întâlnit la acest zid apare încă din sec. IV a. Chr., fiind utilizat pe scară largă în lumea greacă și devenind caracteristic secolelor IV-I a. Chr.: în Grecia la Delos, în Asia Mică la Pergam⁹¹, în Magna Graecia la Velia⁹², dar și în Marea Neagră la Olbia⁹³, Panticapaion⁹⁴ și Tiritake⁹⁵. De asemenea, zidul de incintă de la Callatis, construit la mijlocul sec. IV a. Chr., seamănă din punctul de vedere al tehnicii constructive cu cel de la Histria (trei blocuri dispuse în lungime pe linia zidului, iar cel de al treilea perpendicular pe linia zidului de incintă).

Conform datelor din rapoartele de săpături⁹⁶, datarea momentului de construcție a zidului poate fi plasată la sfârșitul sec. IV a. Chr. După refaceri succesive, incinta pare să fi rămas în funcțiune până către începutul sec. II p. Chr., când rolul ei defensiv a fost preluat de zidul roman timpuriu.

Ca toate celelalte ziduri de incintă ale Histriei, și aceasta este construită pe un soclu realizat din blocuri de șist așezate direct pe nisip, care se întinde pe toată lățimea zidului.

Materialul întrebuițat la construirea paramentelor zidului de incintă este calcarul, iar emplectonul este alcătuit din șist verde local.

O observație importantă este aceea că în mai multe tronsoane ale zidului se constată re folosirea unor blocuri mai vechi, de regulă numai pentru fundații. Tehnica sa de construcție, foarte răspândită, este aceea a unui dublu parament din blocuri de calcar, între care se află un emplecton din blocuri de șist verde, dar care este întărit prin bârne de lemn, care asigură legătura paramentelor cu emplectonul⁹⁷. Pe tronsonul său de nord, cel mai vechi (a doua jumătate a sec. IV a. Chr.) acest zid prezintă încă o particularitate: ca și în cazul incintei clasice a acropolei, el este

⁹⁰ V. Canarache, SCIV, 7, 1956, p. 289-318.

⁹¹ G. Daux, BCH 31, 2, 1957, p. 598-599.

⁹² B. Neutch, JDAI 71, 1956, p. 327-351, fig. 106.

⁹³ V. D. Blavatski, MIA 56, 1957, p. 76-77, fig. 32.

⁹⁴ Cf. Blavatski, *op. cit.*, p. 76-77.

⁹⁵ B. F. Gaidukevici, MIA 85, 1958, p. 149-162.

⁹⁶ Canarache, *Histria* I, București, 1954, p. 278-285; idem, rapoarte publicate în SCIV 3, 1952, p. 243-218; SCIV, 4, 1953, 1-2, p. 104-113; SCIV, 5, 1954, 1-2, p. 71-79, și SCIV, 6, 1955, 3-4, p. 520-526. Cf. C. Preda și A. Doicescu, în *Histria* II, București, 1966, p. 295-336.

⁹⁷ Ideea că același sistem va fi folosit mai târziu de zidurile dacice este reluată de Al. S. Ștefan, în P. Arcelin-M. Bats (eds.), *Sur les pas des Grecs en Occident*, Études Massaliètes 4, 1995, p. 467-492.

constituit din două corpuri de zidărie, fiecare lat de 2,20 m, prezentând o diferență de nivel a fundațiilor, între ele, de 0,30 m, cu o denivelare est-vest. Corpul estic, așezat direct pe nisip, ar corespunde unei prime faze. Corpul vestic pare a fi fost adăugat într-un moment ulterior.

Comparativ cu zidul clasic, cele două corpuri de zidărie ale incintei elenistice a acropolei diferă prin tehnica constructivă. Astfel, corpul cel mai vechi stă pe un pat de așteptare realizat din bucăți de calcar. Corpul mai recent, mai neglijent lucrat, stă pe un pat de piatră amestecată (calcar și șist verde). În ceea ce privește zona centrală a acestui zid, a fost constatată existența unei ramificații, cu o grosime de 2,50 m, care pornește spre est, dar care nu a putut fi urmărită decât pe o distanță de 4,50 m. Cu toate acestea, autorii săpăturii sunt siguri că ea a constituit într-un anumit moment limita sudică a zidului de incintă.

Tot în acest punct a fost constatată și funcționarea unei porți de mari dimensiuni, blocată într-un moment ulterior, prin construirea unui nou turn care reduce la jumătate deschiderea acesteia.

Incinta elenistică a acropolei (zidul din valul III) nu are un front de vest liniar nici măcar pentru acele tronsoane de zid pentru care există certitudinea că au fost construite odată. Singura explicație pe care o putem oferi este aceea că acest mod de construcție a fost folosit pentru a contracara cât mai eficient folosirea mașinilor de război. Astfel, schimbările de traseu au preluat rolul defensiv al turnurilor⁹⁸, ele putând fi folosite și pentru amplasarea de catapulte lansatoare de săgeți (*oxybeles*) sau baliste aruncătoare de pietre (*lithoboloi*)⁹⁹.

Cercetările ulterioare au adus importante lămuriri nu numai asupra datării monumentului, ci și asupra traseului zidului elenistic, atât pe latura sa de sud, cât și pe cea de nord. Astfel, latura de nord a zidului de incintă elenistic ocolea acropola pe la nord și nord-est, ajungând până în sectorul A, în apropierea Zonei sacre¹⁰⁰. Spre sud, zidul continuă pe sub zidul de incintă roman târziu, ridicat în sec. IV p. Chr., în dreptul porții mici a cetății romano-bizantine, pe sub zidurile din zona de sud a edificiului Terme I, pentru ca apoi să își schimbe din nou direcția spre colțul de sud-est al cetății¹⁰¹.

Zidul de incintă elenistic al acropolei cuprindea o suprafață relativ mică a cetății. La vest de acest zid, urmele de locuire indică o intensitate maximă a ocupării și utilizării spațiului în epoca elenistică. Descoperirile făcute în toate

⁹⁸ Despre „indented walls” cf. A. W. Mc. Nicoll, în *Proceedings of the Xth Congress of Classical Archaeology (Ankara)*, 1978, p. 406-419.

⁹⁹ E. W. Marsden, *Greek and Roman Artillery: Historical development*, Oxford, 1969, p. 48-56.

¹⁰⁰ C. Domăneanțu, în W. Schuller, P. Alexandrescu (eds.), *Histria. Eine Griechenstadt an der rumänischen Schwarzmeerküste*, Konstanz am Bodensee, 1990, p. 265-283; C. Domăneanțu și A. Sion, *SCIVA* 33, 1982, p. 377-394.

¹⁰¹ Suceveanu, *BJ* 192, 1992, p. 206-288; idem, în Schuller, Alexandrescu eds., *op. cit.*, p. 233-264; Cf. și A. Sion și Al. Suceveanu, *RMM-MIA* 43, 1974, 1, p. 5-8; Suceveanu, *Histria* VI, București-Paris, 1982, p. 77-78.

punctele cercetate de pe Platou certifică această impresie, iar cele de pe acropolă nu fac decât să o confirme (refacerea Zonei Sacre constituind cel mai bun exemplu în acest sens). Desigur, nu știm ce anume cădea în sarcina celor numiți de inscripții „supraveghetori ai zidurilor”¹⁰², dar existența lor ne demonstrează că, cel puțin în a doua jumătate a sec. III a. Chr., existau histrieni a căror misiune publică era legată de incintele orașului.

Cercetări mai vechi ale Mariei Coja, precum și cele mai recente¹⁰³ au arătat că, în secolele III–I a. Chr., Platoul a fost din nou înconjurat cu un zid de apărare.

Primele indicii vizează zona aflată la sud de Sg. Astfel, la marginea de vest a Platoului se distinge bine pe o distanță apreciabilă (cca. 150 m) o denivelare rectilinie cu traseu nord-sud care continuă, spre sud, linia șanțului umplut cu nisip observat atât în XVI, cât și în Sg. Această denivelare, sesizabilă la suprafața solului actual, are un traseu rectiliniu și continuu până la tumulul T. XXXIV¹⁰⁴, aflat în colțul de sud-vest al platoului. Traseul acesteia a fost interpretat ca reprezentând un indiciu pentru prezența zidului de incintă arhaic al platoului. Din informațiile deținute de la Maria Coja, pentru această zonă a Platoului, zidul arhaic ar fi trebuit, însă, să descrie un arc de cerc. Cercetarea întreprinsă în acest loc ne-a adus noi elemente care contribuie la stabilirea traseului zidurilor de incintă histriene¹⁰⁵.

În sfârșit, interpretarea câtorva fotografii aeriene disponibile¹⁰⁶ a demonstrat importanța acestei zone. Al. S. Ștefan, în restituția propusă, trasează în această zonă o axă rutieră majoră venind dinspre sud (*i*), la care se adăuga o „bretea” venind dinspre vest (*g*), rezultată la rândul ei din intersecția altor două drumuri (*g* și *h*). Aceste două drumuri se unesc în zona din imediata apropiere a tumulului T. XXXIV pentru ca în interiorul Platoului să continue printr-o singură stradă (*i*).

Practic, pe întregul front de vest al Platoului există numai trei puncte de acces: unul în nord-vest (*a*), unul aproximativ pe mijlocul acestei laturi (*e*), și unul în colțul de sud-vest (*g* și *i*).

În Sb, secționarea masivului de chirpici¹⁰⁷ a dus la cea mai importantă descoperire din acest sector - apariția a două ștampile de amforă thasiană, databile în ultima treime a secolului IV a. Chr. (cca. 330¹⁰⁸). De asemenea, a fost evidențiată suprapunerea clară a două structuri similare ca formă (poarta flancată de turnuri rectangulare presupusă de M. Coja), dar nu și ca material de construcție. Cea mai nouă dintre ele este realizată din blocuri mari de șist verde; cea mai veche

¹⁰² ISMI, nr. 15.

¹⁰³ Cercetările autorului de la Sg, Sg-ext și Sa-Sb.

¹⁰⁴ Alexandrescu, în *Histria II*, București, 1966, p. 138, fig. 11 (plan), p. 185-188.

¹⁰⁵ Sondajul efectuat în 1996 a permis surpinderea a 3 nivele de locuire (refaceri ale zidurilor descoperite aici) databile între sec. IV și începutul sec. III a. Chr. (cercetare M. Angelescu, P. Dupont)

¹⁰⁶ Al. S. Ștefan, RMM-MIA 43, 1974, 2, p. 42-43, fig. 3; idem, *Photo-Interprétation* 2, 1986, 3, p. 33; idem, în *Déplacement des lignes de rivage en Méditerranée. Actes du Colloque International CNRS*, Aix-en-Provence, 1985, Paris, 1987, p. 202-203, fig. 11-12.

¹⁰⁷ Sondaj inedit 1996-1997 (cercetare M. Angelescu, P. Dupont).

¹⁰⁸ V. Supra, nota 33.

este realizată din blocuri de calcar. Zidului elenistic (cu soclu din șist) îi corespunde construcția realizată din mari blocuri de șist, care o suprapune perfect pe cea de calcar, arhaică.

Tronsonul cel mai bine conservat al zidului de incintă elenistic al platoului se află în Sa-Sb. Zidul are o orientare aproximativ est-vest și este păstrat pe lungimea de 1-1,50 m. Partea cea mai bine conservată este limitată atât la vest, cât și la est, de două vechi șanțuri perpendiculare care coboară până la nisipul marin. Fundația este construită din piatră de șist legată cu pământ și are lățimea de 2-2,20 m. Elevația era realizată din cărămizi crude turnate în tipare rectangulare. Dimensiunile cărămizilor crude folosite au fost reconstituite la cca. 40 x 25 x 20 cm¹⁰⁹.

În stratul de dărâmătură aflat la sud de linia zidului au apărut două amfore elenistice, într-una dintre ele aflându-se scheletul unui copil. Modul în care au fost depuse amforele, zona fiind delimitată prin șiruri de fragmente de calcar care marchează două spații rectangulare, precum și mica distanță la care ele se află de fundația zidului ne pot îndreptăți să credem că este foarte probabil ca acest depozit să aibă o semnificație rituală. Ipoteza depunerii rituale este întărită de descoperirea altor două amfore în care au fost depuși copii, la mică distanță spre est, ceea ce face ca într-o suprafață mică să existe trei înmormântări în amfore elenistice.

De altfel, această situație este similară cu cea înregistrată în S. IV (sector Domus), de asemenea într-o zonă în care presupunem existența unui tronson al zidului de incintă elenistic, care ar fi continuat, pe latura de sud a cetății, traseul identificat până la colțul curtinei I¹¹⁰. Aici au fost descoperite 12 amfore elenistice dispuse elipsoidal, unele dintre ele așezate în mod intenționat cu gura în jos. Din păcate, zona a fost puternic afectată de construcția zidului de incintă roman târziu, astfel încât nu avem la dispoziție multe elemente stratigrafice care să permită o datare mai exactă a acestui complex.

Coroborând rezultatele săpăturilor Mariei Coja cu cele recente putem spune cu siguranță (vezi rezultatele de la Sg și Sg-ext) că zidul de incintă al Platoului a fost construit într-un moment posterior ultimului sfert al sec. IV a. Chr. Zidul, așezat pe un soclu de piatră de șist verde care suprapune perfect traseul zidului de incintă arhaic în Sa-Sb, este foarte puțin deviat de la această linie în Sg și Sg-ext. În schimb, este de presupus că el mergea pe o linie dreaptă spre vest până în zona tumulului T. XXXIV, de unde își schimba direcția către nord pentru a ajunge la Sg-Sgext. În acest fel, traseul lui devine cvasi-rectangular, prin includerea colțului de sud-vest al Platoului. În momentul distrugerii printr-un puternic incendiu, o cantitate mai mică de chirpici a căzut în exterior, pe pantă, prăbușirea masivă fiind constatată spre interior (nord), unde acoperă depunerile stratului arhaic, gros de aproape 2 m, care continuă și sub pânza de apă freatică.

¹⁰⁹ Aceleași dimensiuni ale cărămizilor crude și la Dimitriu, în *Histria II*, p. 31, ceea ce denotă un standard pentru epoca elenistică.

¹¹⁰ Cf. Ștefan, RMM-MIA 43, 1974, 2, p. 48, fig. 6.

În lumea pontică, Olbia și Panticapaion¹¹¹ folosesc în epoca elenistică, de asemenea, un sistem de dublă incintă¹¹².

În extremul orient al lumii grecești, la Samarkand, o nouă incintă (de zid) a acropolei și una (din cărămizi crude) a platoului pe care este plasată așezarea sunt construite în sec. IV a. Chr., după campania lui Alexandru cel Mare¹¹³.

În aceeași zonă, la Dura-Europos, Begram și Ai Khanoum întâlnim și pentru epoca elenistică un sistem de incinte duble – câte una pentru acropolă și pentru așezare, iar la Palmyra și Apamea zidul roman al cetății se folosește de cel elenistic ca fundație, așa cum se întâmplă și la Histria¹¹⁴.

La Vani¹¹⁵ se ridică un zid de piatră și cărămizi crude, iar la Susa la sfârșitul sec. III a. Chr. se ridică un zid elenistic din cărămizi crude lat de 14 m. La Kandahar (Afganistan) zidul are 12 m, la Begram (Afganistan) grosimea zidului ajunge la 10 m, iar la Ai Khanoum la 6 m. Desigur, aceste dimensiuni sunt caracteristice Orientului, dar aceeași tehnică o găsim și în Grecia.¹¹⁶

La Doura Europos se construiește în epoca elenistică un zid al acropolei, din piatră (grosime 3 m) și, în același timp, un zid al așezării, din chirpici.¹¹⁷

Y. Garlan¹¹⁸ a propus o periodizare a concepției tactice de apărare a orașului și a teritoriului lui. Până la războiul peloponesiac este perioada „strategiei tradiționale”, în care apărarea teritoriului este primordială; a doua etapă, inaugurată de Pericle la Atena, este dominată de ideea salvării orașului, a cărei importanță prevalează asupra *chorei*; a treia etapă este influențată de noile concepții tactice ale sec. IV-III a. Chr., în care atât orașul cât și teritoriul sunt la fel de importante, fără a uita însă că cetatea era ultimul punct de rezistență al apărării. Astfel, în funcție de condițiile locale, una dintre consecințele adoptării acestei concepții, începând cu sec. IV a. Chr., a fost fortificarea teritoriului unora dintre cetăți¹¹⁹. Attica¹²⁰ oferă din nou un exemplu

¹¹¹ Cf. S. D. Kryzickij, *Arhitektura anticnyh gosudarstv Severnogo Pricernomor'ja*, Kiev, 1993, p. 63, fig. 33: 6-12. Primul zid de piatră (calcar) de la Olbia este datat de asemenea la sfârșitul sec. IV sau începutul sec. III a. Chr.; cf. S. D. Kryzickij-N. A. Leipunskaja, în *Anticnye Drevnosti Severnogo Pricernomor'ja*, Kiev, 1988, p. 15, fig. 1; p. 18, fig. 3: 2; p. 23, fig. 7: 1-2 (Poarta de vest).

¹¹² Pentru o situație asemănătoare la Olbia, cf. A. Wasowicz, în *La fortification dans l'histoire du monde grec*, p. 85.

¹¹³ G. Chichkina, *op.cit.*, p. 1.

¹¹⁴ Leriche, în Leriche, Tréziny (eds.), *op. cit.*, p. 10.

¹¹⁵ O. Lordkipanidze, în Leriche, Tréziny (eds.), *op.cit.*, p. 179-184.

¹¹⁶ Leriche, *op. cit.*, p. 11.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 12.

¹¹⁸ Y. Garlan, în *Problèmes de la terre en Grèce ancienne* (sous la direction de M.I. Finley), Paris-La Haye, 1973, p. 149-160; idem, în J.-P. Vernant (sous la direction de), în *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne*, Paris – La Haye, 1968, p. 245-260; idem, *Recherches de poliorcétique grecque*, Paris, 1974. Cf. și observațiile lui É. Will, RH 514, 1975, p. 297-318.

¹¹⁹ Idem, *Recherches de poliorcétique grecque*, p. 81-82; idem, în Vernant, *op. cit.*, p. 257-258.

¹²⁰ L. Chandler, JHS 46, 1926, p. 1-22, forturi și așezări fortificate pe linia Kithairon-Parnas: Eleutherai, Oinae, Panakton, Phyle, Dekeleia, Aphidna și Rhamnous. Cf. și J. Mc. Credie, *Hesperia*, Suppl. 11, 1966, le împarte în forturi-garnizoane ateniene, garnizoane străine, turnuri de observație, stații de semnalizare, centre fortificate ale unor deme sau acropolele acestora, refugii sau tabere întărite.

clasic (în sec. IV-III a. Chr. sistemul este definitivat, multe dintre fortificații fiind construite acum, deși unele dintre ele existau încă din sec. V a. Chr.¹²¹). Exemplele sunt numeroase: astfel de sisteme defensive sunt cele din Laconia, Messenia și, poate, de la Theba¹²².

În zona nord pontică astfel de fortificații pot fi considerate, de exemplu, valurile de pământ¹²³, precum cele din peninsula Taman¹²⁴ sau cele două valuri cu șanțuri din teritoriul Pantikapaion-ului (unul anterior primei jumătăți a sec. V a. Chr., celălalt fiind ulterior)¹²⁵.

În Dobrogea, singurul caz este cel al fortificației de la Albești¹²⁶, din *chora* callatiană, datată în sec. IV a. Chr. și ridicată pe locul unei așezări autohtone preexistente¹²⁷. Cazul valului cu șanț de la limita necropolei tumulare a Histriei, probabil preelenistic¹²⁸, este mai greu de confirmat în absența cercetărilor sistematice.

Cei trei factori care au schimbat modul în care erau gândite tacticile și strategiile unui război în această epocă au fost: inventarea balistei, reluarea lucrărilor la marile ziduri de incintă care înconjurau orașele și profesionalizarea soldaților, concretizată în apariția trupelor de mercenari¹²⁹.

Zidurile de incintă ridicate în perioada 370-270 a. Chr. au ca obiectiv principal includerea în interiorul lor a părților celor mai înalte ale orașului și restrângerea cât mai aproape de limitele naturale care mărginesc aceste zone. Scopul este acela de a avea în interiorul zidului locurile propice amplasării de către asediații a mașinilor de război. Exemple de redesenări ale traseelor de incintă, din această perioadă, pentru a atinge acest obiectiv, sunt numeroase: Halicarnas, Alexandria, Troas, Demetrias (Thessalia), Heraclea pe Latmos și Efes¹³⁰.

¹²¹ Mc. Credie, *op. cit.*, p. 102-103, 115.

¹²² Winter, *op. cit.*, p. 45. În Argolida, de exemplu, fortificațiile de la Hysiai controlează drumul mai puțin folosit (din sud) dinspre Arcadia, cea de la Mycene controlează drumul principal dinspre istm, iar cea de la Asine joacă rolul pe care Sounion îl are în Attica (*ibidem*, p. 43).

¹²³ În lumea greacă sunt atestate și numeroase ziduri ce barează căi de acces către orașe sau puncte strategice, de exemplu, în istmul Methanei (Thucydides, 4, 4, 2 ; 13, 1; 45, 2); cel construit în 550 a. Chr. de atenianul Miltiades pentru a preveni atacurile tracilor în Peninsula Gallipoli (Herodot, 6, 36, 2), consolidat un secol mai târziu (Plutarh, Per., 19) și, din nou, de către spartani în 399 (Xenophon, *Hell.*, 8, 71, 2; 9, 7; 1); cel ce traversa orașul Aniphoritis (A. W. Lawrence, *Greek Architecture*, Baltimore, 1967, p. 167); așa-numita Dema, zid ce bara o cale de acces între Atena și Eleusis (A. W. Lawrence, *op. cit.*, p. 169-171) etc. Există și ziduri de închidere de către invadatori a unei zone, ca în 426, când spartanii blochează Termopile (Thucydides, 3, 92).

¹²⁴ Blavatskij, *op. cit.*, p. 100.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 100-163. Valul mai nou (p. 102, fig. 51) are lungimea de 32 km, lățimea la bază de 28,4 m și un șanț de 14,2 m.

¹²⁶ A. V. Rădulescu, V. Cheluță-Georgescu, M. Munteanu-Bărbulescu, *Materiale* 1979, p. 167-173.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 172; pentru analogii în Sicilia cf. G. Daux, BCH, 31, 1957, 2. p. 598-599.

¹²⁸ Alexandrescu, *Dacia* NS 22, 1978, p. 340-341.

¹²⁹ Garlan, *Recherches de poliorcétique grecque*, p. 66-86.

¹³⁰ Nicoll, *op. cit.*, p. 408.

Concluzii

Modelul urbanistic aplicat de coloniști la Histria a fost creat încă de la începuturile orașului, așa cum se întâmpla și în coloniile din Magna Graecia. Presupusa existență a zidului arhaic care înconjură acropola cetății poate constitui un argument, deși nu știm cu precizie când a fost el construit. În ceea ce privește zidul arhaic al Platoului, el pare să fi fost ridicat cu puțin înainte de sfârșitul sec. VI a.Chr., cu ocazia evenimentelor legate de expediția scitică a lui Darius, care au condus, după foarte puțin timp, și la distrugerea sa. Sistemul de ziduri de incintă duble al Histriei arhaice este atestat în toată lumea greacă. El reflectă pe de o parte efortul urbanistic al coloniștilor, iar pe de altă parte puterea economică a orașului, care și-a putut permite, în acel moment, punerea în practică a unui astfel de sistem defensiv.

Construcția zidului de incintă clasic al acropolei poate fi pusă în legătură cu relatarea lui Aristotel referitoare la schimbarea regimului politic al Histriei. În paralel, cetatea pare să fi avut un zid clasic și pe Platou. Refacerea din această epocă de la „poarta de sud”, despre care vorbea Maria Coja, precum și elementele descoperite la Sg, pot fi puse în legătură cu un sistem de dublă incintă și pentru epoca clasică, ceea ce nu ar fi neobișnuit pentru lumea greacă. După cum am mai menționat, în numeroase orașe funcționa în sec. V a. Chr. un astfel de sistem de ziduri de incintă duble, unul pentru acropolă și altul pentru așezarea civilă.

Același sistem de ziduri de incintă duble este folosit și în epoca următoare. Zidul de incintă elenistic al acropolei este mai retras către est decât cel clasic. Motivele care au dus la aplicarea unei anumite metode constructive au fost progresele realizate de tehnicile de asediu în epoca elenistică și mai ales folosirea mașinilor de război care au impus în toată lumea greacă construirea zidurilor de incintă la distanțe cât mai mici de punctele înalte ale cetăților.

Permanența unui sistem de ziduri de incintă duble de-a lungul întregii perioade de istorie greacă a Histriei nu constituie o excepție, existând, așa cum am văzut, numeroase alte exemple din Orientul îndepărtat și până în vestul bazinului Mediteranean, ca de altfel și pe coasta nord-pontică.

Credem deci că se poate vorbi despre un sistem de incinte duble pe tot parcursul istoriei grecești a cetății, ceea ce este foarte important și pentru înțelegerea modului de organizare urbană. Acest tip de sistem defensiv al Histriei nu constituie nici pe departe un caz izolat, ci el se conformează principiilor strategiei fortificațiilor de epocă și tradiție greacă – păstrarea aceluiași perimetru locuit, delimitat de zidurile de incintă. Ca și în cazul altor cetăți, unei relative stabilități a ariei urbane îi corespunde în mod necesar și o permanență a sistemului defensiv. De aceea tradiția urbanistică greacă de la Histria avea să fie întreruptă numai în epoca romană, prin practicarea unui nou model de organizare urbană.

HISTRIA. THE DOUBLE CITY WALLS DURING GREEK AGE

ABSTRACT

The Greek polis of Histria had along the time a defensive system based on double city walls.

During the archaic age a supposed wall was running around the not very high acropolis of the town and in the same time a much larger surface of the town (the „Plateau”) was protected by a mud brick wall.

The defensive system of the classical age, a troubled period of the city history, consisted of a new city wall that encompassed a much wider area around the acropolis and which could be considered as a reflection of the new democratic regime established in Histria. There are indices that the Plateau was defended, too.

The Hellenistic age is represented by a new city wall that is restraining the surface protected around the acropolis. The new wall is responding to the new challenges of the war machines. In the same time the Plateau is defended by a new mud brick wall, with the same trajectory as in the archaic and classical ages. The double city wall consisted during the Greek age of Histria of a stone wall around the acropolis and a mud brick wall around the Plateau, a type of defensive system well known in the Greek world.

EXPLANATION OF THE FIGURES

- Fig. 1. Histria. The walls of the archaic age.
- Fig. 2. Histria. The defensive system of the Classical age.
- Fig. 3. Histria. The Hellenistic defensive system.
- Fig. 4. Histria. Western Plateau. The trajectory of the roads and Hellenistic area.
- Fig. 5. Histria. Western Plateau. The trajectory of the roads and Hellenistic area (detail).
- Fig. 6. The Eastern Profile of Sb.
- Fig. 7. Sb – Western Area.